

IGAZ AZ, HOGY AZ IDŐSEBBEK VALLÁSOSABBAK? A VALLÁSOSSÁG ÉLETÚTON BELÜLI VÁLTOZÁSÁNAK VIZSGÁLATA

HÁMORI ÁDÁM (OH) – LUXNÉ PREHODA ANNA (PPKE)

A kutatás a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Hivatal támogatásával, az NKFI Alapból támogatott K 119679 nyilvántartási számú, „Vallási változás Magyarországon” című kutatási projekt keretében valósul meg.

Magyar Szociológiai Társaság Vándorgyűlése

Szeged, 2018. október 20.

PÁZMÁNY PÉTER
KATOLIKUS EGYETEM

NEMZETI KUTATÁSI, FEJLESZTÉSI
ÉS INNOVÁCIÓS HIVATAL

AZ NKFI ALAPBÓL
MEGVALÓSULÓ
PROGRAM

AZ INNOVÁCIÓ LENDÜLETE

Van-e vallási változás az egyéni életúton belül?

- A vallási változás erősen összefügg a generációk közötti értékváltozás folyamatával (Inglehart – Welzel 2005)
- British Household Panel Survey, British Social Attitudes: Angliában a vallásos hit megrendült az egymást követő generációkban csökkenő vallásosság miatt (Voas – Crockett 2005)
- A felekezethez tartozás, rendszeres vallásgyakorlás és vallásos hit közel azonos mértékben csökken az egymást követő generációkban, amit nem ellensúlyoz az idősödő társadalomban az idősek erősebb vallásossága (Crockett – Voas 2006)
- Az életúton belül a vallásosság relatív stabilitást mutat, a szekularizáció Nyugat-Európában az egymást követő generációk csökkenő vallásosságának következménye (Voas – Doebler 2011)

Van-e vallási változás az egyéni életúton belül?

- New Haven – időskori (életút végi) epidemiológiai vizsgálat: a kiinduló állapot (1982) és utánkövető felmérések (1985, 1988, 1994) a vallásgyakorlás (templombajárás) csökkenő gyakorisága mellett relatív stabilitást vagy gyenge erősödést mértek a vallásos érzések és a vallásból nyert megnyugvás esetében. A vallásgyakorlás és a vallásosság mértéke általában magas. (Idler et al. 2001)
- British Cohort Study (1970, 2012): bár a mérőeszköz kevésbé megbízható (pl. a visszaemlékezés bizonytalansága miatt), jelentős számú válaszadó tizenévesen vallásosnak, felnőttként viszonylag elvallástalanodottnak tekinthető. (Voas 2015a)
- Nem csupán a vallási szolgáltatóknál tapasztalható, hogy időben elhúzódva alkalmazkodnak a kereslet változásához, a keresleti oldal még ennél is nagyobb késéssel reagál a kínálati változáshoz. (Hagevi 2017)

Van-e vallási változás az egyéni életúton belül?

- WVS/EVS 1981–2013
  - Az idősebb életkor jellemzője a szorosabb személyes és szervezeti kapcsolódás a vallásossághoz, de ez kultúránként változó, az átlagos hatás a nyugati társadalmakban a legnagyobb (életkori hatás)
  - Az egy főre eső bruttó hazai termék növekedése együtt jár a vallásgyakorlásban való részvétel csökkenésével, a változás iránya és nagysága heterogén (periódushatás)
  - Bár az életkor növekedése az egyének esetében és az anyagi környezet változása társadalmi szinten befolyásolhatja a vallási részvételt, de a kultúra is szerepet játszik a változások jellegében és sebességében; a kohorszhatás csak kevés társadalomban van jelen

(Hayward – Krause 2015)

Van-e vallási változás az egyéni életúton belül?

- Empirikusan megfigyelhető, hogy robusztus hatás van a vallás és az anyagi következmények között; a vallásosság és egyenlőtlenség elméleti magyarázata a státusviszonyok és az életútkutatás alapján a vallást mind háttértényezőként, mind közvetítő faktorként értelmezi (Keister 2011)
- Magyarországon a kohorszhatás a hagyományos egyházas vallásosság csökkenése esetében figyelhető meg, a fiatal korosztályok individualizált vallásosságának gyakoribbá válása inkább életúton belüli változás következménye (Rosta 2007)

A vallási változás háttértényezői

- 1972-es középiskolai évfolyam longitudinális vizsgálata: a fiatal felnőttkor során növekvő vallási részvétel, az életkor és a családalapítás (beleértve a válást, az együttélést és felbomlását is) interakciós hatások, a hatás nagysága életkor szerint változó (Stolzenberg et al. 1995)
- Szekularizáltabb országokban a vallásos családok gyermekeinek vallásossága szempontjából a családi neveltetés a legerősebb hatás (Kelley, De Graaf, 1997)
- National Longitudinal Study of Adolescent Health (Add Health, 1994-95 & 2001-02): vallásgyakorlás csökkenő gyakorisága, vallás fontosságának csökkenése, felekezeti elhagyása. A csökkenés a felsőfokúnál alacsonyabb végzettségűek esetében a legnagyobb, a házasságkötés viszont megállítja azt, ugyanakkor az együttélés, házasság előtti nemi élet és a szerhasználat felgyorsítja különösen a részvétel esetében (Uecker et al. 2007)
- Wisconsin Longitudinal Study (1975, 1992) panelvizsgálat: a házasság és szülővé válás pozitívan, a válás és különélés negatívan hatott a templomba járásra. A válás hatása erősebb a katolikusok, mint a (nem evangélikál) protestánsok körében (Patel et al. 2013)

A vallási változás értékekre gyakorolt hatása

- USA: a vallási részvétel változása befolyásolja az adakozást, a háború előtti nemzedék esetében mindkettő nőtt az életkor növekedésével, a baby boomer generációnál mindkettő csökkent a fiatal középkorosztályban. (Wilhelm et al. 2007)
- A vallásosság fordítottan arányos a szerhasználattal, a vallásosság csökkenése a gyermekkorhoz képest nagyobb valószínűséggel járt együtt dohányzással, alkohol- és drogfogyasztással a vizsgálatot megelőző évben, ám a vallásosság növekedése esetében is pozitív volt a kapcsolat, ami az életútelemzés fontosságát támasztja alá. (Moscati – Mezuk 2014)
- Canadian General Social Survey (2011): francia ajkú quebeckiek körében a válás és különélés valószínűsége nem függött attól, hogy a szülők házasok voltak-e, de a vallásgyakorlás (templombajárás) gyakoriságától igen. (Laplante 2016)

A vallási változás aspektusai

- Institute of Human Development - UC Berkeley, intergenerációs longitudinális kutatás: fiatal (30-as) és idősebb (60-as, 70-es) felnőttek spiritualitása az idősebb korban jelentősen növekedett, amit valószínűsített a vallási részvétel és egyes személyiségvonások fiatalkorban, valamint a későbbi negatív életesemények (Wink – Dillon 2002)
- British Household Panel Survey, British Social Attitudes kutatás: Angliában a vallásos hit megrendült, a hit, valamint a vallás két aspektusa (felekezethez tartozás, templomba járás) azonos mértékben, a hit alacsonyabb szintű, mint a névleges odatartozás (Voas – Crockett 2005)
- National Longitudinal Study of Adolescent Health (Add Health, 1994-95, 2001-02): fiatal felnőttkorban csak a részvételnél figyelhető meg jelentős visszaesés (Uecker et al. 2007)
- British Cohort Study (1970, 2012): az egyének újra és újra átlépnek a vallásos és nem vallásos kategóriák között; a határok elmosódtak. A legnyilvánvalóbb változások 16 éves kor és a felnőttkor között következnek be. (Voas 2015b)

Kutatási kérdések

- I. Mely faktorok hatnak az egyén vallásosságára az elsődleges szocializációs közeg hatásán túl?
- II. A valláshoz való közeledés, vagy az attól való eltávolodás hogyan hat az egyén értékrendjének és általában a világnézetének alakulására?
- III. Az életúton belül történő vallási változás a vallásgyakorlás mely szféráját mennyire érinti (formális vallásgyakorlás, vallási önmeghatározás, személyes hitélet stb.)?

Módszertan

- Háromgenerációs, családokkal készített, félig strukturált témaorientált életútinterjú
  - 12 családdal 36 interjú
  - Szűrőkérdőív (facebook-hirdetéssel és hólabda-módszerrel terjesztve)
  - 2017. május-szeptember
- Szociodemográfiai, történeti kontextus
  - Szülők, család vallásossága
  - Vallásos neveltetés
  - Személyes vallásosság
  - Vallásosság(hoz való viszony) változása
  - Személyes életesemények és vallásosság
  - Vallásosság fontossága, vallási identitás
  - Hitvilág
  - Vallásgyakorlás

Az interjúalanyok kiválasztási szempontjai és a minta

Középgeneráció vallásossága	Középgeneráció lakhelyének településtípusa	Második és harmadik generáció vallásossága...
Vallásos az egyháza tanítása szerint	Város	Azonos (1)
		Eltérő (2)
	Falv	Azonos (3)
		Eltérő (4)
Vallásos a maga módján	Város	Azonos (5)
		Eltérő (6)
	Falv	Azonos (7)
		Eltérő (8)
Nem vallásos	Város	Azonos (9)
		Eltérő (10)
	Falv	Azonos (11)
		Eltérő (12)

- Változás iránya: gyengülő/erősödő
- Településtípus: főváros/egyéb város
- Nem: kiegyenlített arányban (csak részben teljesült)
- Felekezet: katolikus/protestáns
- 11 férfi, 25 nő
- Idősek: 1930-1950, 75,1 év
- Középgeneráció: 1956-1973, 52,5 év
- Fiatalok: 1982-2000, 25,3 év

Az interjúk csoportosítása a vallási változás jellege szerint

A VÁLTOZÁS IRÁNYA				
KOHORSZ	Növekedés	Csökkenés	Nem változott	„Atipikus”
Idős generáció	0	4 (3, 6, 8, 12)	4 (1, 2, 4, 9)	3 (4, 5, 11)
Közép-generáció	3 (3, 4, 5)	1 (6)	7 (1, 2, 7, 8, 9, 11, 12)	0
Fiatal generáció	1 (12)	4 (2, 3, 4, 5)	5 (6, 7, 8, 9, 11)	1 (1)

I. Mely faktorok hatnak az egyén vallásosságára az elsődleges szocializációs közeg hatásán túl?

- Változás vizsgálata a szülői neveléshez képest:
- Minden kohorszban megfigyelhet
  - A. Idős generáció: jellemző a csökkenés, vagy az átmeneti változás („atipikus” eset)
  - B. Középgeneráció: jellemzőbb az erősödés
  - C. Fiatal generáció: jellemzőbb a csökkenés

Példa: A.

- „Így szeretünk járni, beszélgetést szeretünk hallani, meg odafigyeltünk, hogy mit mondott a pap bácsi, mindig megölelte a vállunkat és mindig mondta, hogy tiszta szívéből vár vissza bennünket. Hát jártunk sokáig, nagyon sokáig. Mindig nőttünk, mondtuk, hogy ó, anyuka, nagyok vagyunk már, ne menjünk a templomba, megyünk inkább dolgozni. (...) Olyan 14 éves. Már mondtam is anyukámnak, hogy jó, hát szeretünk járni anyukám, csak most a munka kell. Gyűjtjük a pénzt, kell a pénzt, nagyok vagyunk, szeretünk bálozni, szeretünk szórakozni.” (12. idős)

Példa: A.

- „K: Befolyásolta a vallással kapcsolatos viszonyát az elköltözés otthonról?
V: Igen, még ritkábban jártam templomba.” (3. idős)

Példa: B.

- „Édesapám ő 2 éves koromban meghalt, tehát csak anyukám nevelt egyedül. Nem volt vallásos, legalábbis előttünk ezt nem élte meg, ha egyáltalán hitt is Istenben mi nem tudtuk. Nagymamám járt templomba, református volt, de igazán nem emlékszem. Arra emlékszem, hogy megtanította velem a "Mi Atyánkat", tehát ennyi volt.”
- „Középiskolában. Akkor tértem meg. Még inkább megerősödtem, úgyhogy ezt követően én levelező képzésben D[...]-be a Hitoktatói Katekéta szakra jelentkeztem, amit el is végeztem, és utána tanítottam is.” (3. közép)

Példa: C.

- „Minden vasárnap járunk misére, különleges misékre is járnak. (...) Ha hétköznapi is van nagyobb ünnep, akkor arra is eljárunk. Folyamatosan ott vannak az egyházi életben. Szóval elég aktív tagjai. Én is egy darabig az voltam, aztán nem. De ők még mindig. (...) Szerintem 14-15-16 éves koromra teszem a változást. Elsősorban az katalizálta – az indította el, hogy a hanyagság, hogy nem érdekel, nem akarok elmenni, nem ezt akarom csinálni, most én inkább máshol leszek.” (4. fiatal)

Példa: kortársak hatása

- „Akkor egyáltalán nem kötődött semmilyen vallási eszméhez és igazából elég passzív volt ezzel [ti. a neveltetésével] kapcsolatban. Nem nagyon fogalmazott meg negatív véleményt, de pozitívat is. (...) ...egy tök jó osztályközösség volt és együtt jártunk hittanra. Tehát hogy ez is csak azért volt, mert az iskolában egy tök jó program volt, hogy minden héten egyszer elmegyünk és egy-két órát ott vagyunk. (...) Hát ugye általános iskola nyolcadik osztályig jártam templomba, meg hittanra, akkor bér málkóztam. És alig vártam, hogy vége legyen, és ne kelljen templomba mennem többet. Tehát szerintem ott, hogy bér málkóztam, talán két-három alkalommal még voltam templomba és ennyi volt a kikopási idő.”
(11. fiatal)

Példa: helyi vallási közösség, lelki vezető, pozitív hatás

- „A régi osztályfőnököm megint egy külön oldalág, akivel barátnői viszonyban vagyunk és ő hívta fel a figyelmem, mert ő P[...] -n lakott, hogy a *[lelkipásztor]* tart egy ilyen sorozatot és azokra az előadásokra, ha tehetem, menjek már el, mert annyira nagyon jó és tényleg nagyon válságos időszakban is voltam lelkileg is és oda is elmentem tényleg. Tehát ezek megérintettek mindig vagy mióta ott a B[...] -i egyházközségnek a lelkésze, a püspök úr később lett közben a *[lelkipásztor]*, de ő volt az és akkor ott mivel közel is volt, meg tudtam mondani, hogy időnként, pláne így nagy sátoros ünnepek előtt, akkor is vannak ilyen hetek, elmélyülő napok, azokra elmentem.” (5. közép)

Példa: helyi vallási közösség, lelki vezető, negatív hatás

- „Egyházi adót szedett össze, és akkor odajött anyuhoz is, és összeszedte. Mi ott szaladgáltunk az úton, meg össze-vissza, és láttuk, hogy anyunak megfogta a tyúkját a pap. Akkor mondtuk anyunak, hogy a pap prédikál, hazudik, mert megfogta az anyu tyúkját. (...) Én bennem ez maradt meg a papokról.” (12. középső)
- „Mivelhogy az katolikus falu, arra emlékszem, hogy gyerekként osztálytársakkal egyszer-kétszer elmentem én is a templomba, (...) és az akkori pap azt mondta, hogy reformátusoknak nincsen helye a katolikus templomban. Attól kezdve én nem jártam.” (11. idős)

Példa: település, helyi környezet – kommunista település eltávolító hatása

- „Engem gyerekkoromban vallásosnak neveltek, tehát az én családom kifejezetten vallásos család volt. Már senki nem járt hittanórára, csak a három [...] lány. Senki. (...) Ahogy nagyobbak voltunk, akkor elmaradt az, hogy templomba menjünk, mert lehetőség se volt, pap se volt. N[...] kifejezetten kommunista.” (8. idős)

Példa: intézményi hatások – felekezeti iskola eltávolító hatása

- „K: Megéltél valamilyen fordulóponthot a vallásossággal, a hitélettel kapcsolatban?

V: Igen, mintha 180 fokos fordulatot vettem volna. Totál a vallás ellen fordultam, mivel rám volt kényszerítve. Ilyen például: kollégiumban minden estére volt mise, zsoltosma (...).” (3. fiatal)

Példa: intézményi hatások – munkahelyi környezet, karrierféltség miatt eltávolodás a kommunizmus idején

- „Mi ilyen gyengék voltunk a férjemmel, de az volt, hogy nem volt párttag, de vezető beosztásban volt, és mikor a gyerekeink hittanra, megkereszteltük őket, de nem jártak hittanra és nem konfirmáltak, mert nem mertük... (...)

K: A munkahelyen, munkatársak körében mennyire lehetett ilyen [*ti. vallási*] kérdésekről beszélni vagy mesélni arról, hogy a református egyházhoz tartoznak?

N: Nem igazán, akkor is még elvtársi korszak volt, bár a szerkesztők zöme tanár volt, értelmiségi emberek, de nem, így legalábbis nem volt téma.” (5. idős)

II. A valláshoz való közeledés, vagy az attól való eltávolodás hogyan hat az egyén értékrendjének és általában a világnézetének alakulására?

Példa

„Atipikus” vallási változás: 5. család, idős generáció

- Református család és település
  - Egyházas vallásos neveltetés
1. Vallásosság elhagyása fiatal felnőttkorban
  2. Vallásgyakorlás újrakezdése (nyugdíjazás előtt)

Példa

- „A férjem is, azt sem mondom, hogy félt a főnökeitől meg az állását féltette, de mégis valahogy ő könnyedébben elhagyta a vallásosságát és aztán én is vele tartottam, akkor aztán mintha én vittem volna vissza, nem azért, hogy magamat dicsérjem, de talán én voltam úgy ott, hogy újra elkezdtünk.”

Szocializáció

- „Nagyon vallásosak voltak (ld. szülei), gyönyörű szép templom van ott D[...] -n, egy műemlék. Most nem a műemlékség miatt jártak, hanem tényleg nagyon vallásosak voltak és református volt mindenki, ameddig csak vissza lehet vezetni.”
- „Olyan természetesen abban a légkörben éltünk, mindenki ott.”

1. Vallásosság elhagyása fiatal felnőttkorban

- „...mikor a minisztériumban [*ti. férj munkahelye*], akkor volt ez már, hogy kockázat volt ez, hogy a gyerekek hittanra járnak, konfirmálnak. Nem volt párttag csak osztályvezető volt, ki tudja, hogy titokban, hogy akkor utánanézték-e vagy sem.”
- „K: Amikor kicsik voltak a gyermekeik, akkor egyáltalán nem jártak templomba?
N: Nem, akkor nem. Ez volt a hiba, hogy hagytuk őket vallás nélkül. (...) Nem voltunk akkor valahogy vallásosak. Nem tagadtuk meg, de nem is tartottuk a hitünket.”
- „Nekem sokszor fáj ez, de ezt saját hibámnak tartom, a mi gyengeségünk volt ez. Nem az, hogy erőszakolni kellett volna őket, csak terelgetni arrafelé.”

2. Vallásgyakorlás újrakezdése (nyugdíjazás előtt)

- „Már így nem egészen nyugdíjas voltam, de már így öregedő korban kezdtünk el újra járni.”
- „A gyerekeink akkor felnőttek, amikor újra elkezdtünk templomba járni, aztán később megtalálni ezt a gyülekezetet. Először még hol ide, hol oda mentünk el Istentiszteletre.”
- „Csak felületes, úgy nem járunk egymás lakásába [*ti. gyülekezeti tagokkal*], de ha találkozunk, akkor beszélgetünk a gyerekeinkről, életünkről, csak úgy, ilyen ismeretségeink vannak, de olyan szorosabb kötődés, hogy így baráti, összejárunk, olyan nem alakult ki.”

2. Vallásgyakorlás újrakezdése (nyugdíjazás előtt)

- „Csütörtökönként átjárhatnék, van ilyen időseknek és nem tudom, úgy ódzkodom tőle.”
- „Szoktam imádkozni, de magamban, nem hangosan.”
- „K: Ha saját magát kellene jellemezni, akkor mit mondana, hogy az egyház tanítását követően vallásos vagy a maga módján vallásos?

N: Azért azt hiszem, hogy az egyház tanítását, mert azért gyerekkorom óta abban nőttem fel, hogy jártam hittanra, jártam templomba, ezeket a tanításokat...”

III. Az életúton belül történő vallási változás a vallásgyakorlás mely szféráját mennyire érinti (formális vallásgyakorlás, vallási önmeghatározás, személyes hitélet stb.)?

Példa

„Atipikus” vallási változás: 1. család, fiatal generáció

- Egyházas vallásos neveltetés (görögkatolikus)
- A családban nála elsőként az egyházas szemlélettől való távolodás:
  - Formális (extrinzik) vallásosságtól való elfordulás
  - Belső (intrinzik) vallásosság megerősödése

Példa

- „...amikor kezdett kialakulni a saját világképem, akkor igazából ez a fordulópon t még nem érkezett el – inkább így mondanám –, hanem most két dolog között vagyok jelenleg.”

Szocializáció

- „Minden vasárnap elmentünk templomba, ünnepekkor is elmentünk templomba, evés előtt imádkoztunk, talán utána is, de nem mindig, éjszaka mindig úgy altattak el minket, hogy amikor meséltek nekünk, utána mindig elmondtunk egy közös imát és így altattak el minket.”
- „Igazából én a szüleimet úgy látom, hogy mindenben úgy hisznek, ahogy a dogmák szerint le van írva, főleg anyukámon, de többször apukámon is ezt látom, úgyhogy nem, ilyenről nem beszéltek, a saját gondolatukat, csak, ami az egyház szerint is úgy van.”

Kortárs környezet és intézményi környezet

- „Van egy barátnőm, neki meghalt az édesanyja 3 éve azt hiszem, amikor vele nagyon jóban voltam, akkor én is valahogy sokkal jobban megéltem ezt a vallásos dolgot, sokkal szívesebben mentem el templomba, megszerettem volna ott lenni mellette (...) talán ő volt rám a barátaim közül pozitív hatással vallásos téren.”
- „Lehet, hogy katolikus iskolába járok, de az osztálytársaim 95 %-a nem igazán vallásos, vagy ha vallásos is, épp hogy, és ez is hatással volt rám meg az is, hogy a saját világképem kialakulásakor sokkal több dolgot vettem figyelembe, mint amit anyukámék elmondtak nekem, sokkal több minden volt hatással rám, mint ők, most már, hogy idősebb vagyok.”

Személyes vallásosság

- „Hogyha kérni szeretnék valamit, akkor Istentől kérem vagy pl. minden egyes vizsga előtt elmegyek templomba és utána is, hogy megköszönjem vagy csak szóban megköszönöm. Ebben valósul meg leginkább a vallásom.”
- „Ha úgy érzem, pl. ott vagyok a misén vasárnap, de úgy érzem, hogy nem akarok ott lenni, akkor nem szoktam elmenni áldozni. Akkor megyek el áldozni, amikor azt érzem, hogy tudtam is imádkozni a misén, oda tudtam figyelni és ott akartam lenni. Ezért nem szeretek minden vasárnap elmenni a templomba, mert ha úgy érzem, hogy én most nem akarok, akkor rosszul érzem magamat ott.”

Személyes vallásosság

- „...alapvetően nem mondanám, hogy nem vallom az egyháznak a nézeteit, ilyet nem mernék állítani, hiszen ebben nőttem fel és egyébként meg vallom is, csak nem teljesen mindenben. Lehet, hogy ez még változni fog, szerintem most vagyok abban az időszakban, amikor nagyon-nagyon változnak a nézeteim.”
- „K: Esetleg melyek azok az egyházi tanítások, amikkel úgy hadilábon áll?
N: Az olyanok, amiket úgy gondolom, hogy nem egészen haladnak a korral úgymond. (...) hogy nem lehet válni egy katolikus egyházban (...) Vagy házasság előtt együtt élni valakivel, ez sem a legrosszabb dolog a világon, főleg, hogyha már nem lehet elválni, akkor olyannal házasodjak össze, akivel tudok együtt élni.”
- „...én úgy vagyok vele, hogy mindenki abban hisz, amiben szeretne és én semmiképp sem szeretném megváltoztatni.”

Értelmező következtetések

- European Social Survey (ESS) 1. hullám, 2002 (Voas 2009):
  - A vizsgált országok mindegyikében a fiatalabb generációk kevésbé vallásosak, mint a megelőzők
  - A vallásosság csökkenése a kontinensen szembeötlő volt a múlt század során
  - Az emberek többsége se nem rendszeres templombajáró, se nem tudatosan vallástalan, a vallás csekély szerepet játszik az életében
  - Elmosódott hit (*fuzzy fidelity*) növekedése és csökkenése figyelhető meg hosszú idő alatt
  - Az életkori hatás nem igazolható

Hivatkozások

Crockett, A. – Voas, D. (2006): Generations of decline: religious change in Twentieth-century Britain. *Journal for the Scientific Study of Religion*, Vol. 45., 567–584.

Hagevi, M. (2017): Religious Change over the Generations in an Extremely Secular Society: The Case of Sweden. *Review of Religious Research*, Vol. 59., 499–518.

Hayward, R. D. – Krause, N. (2015): Aging, Social Developmental, and Cultural Factors in Changing Patterns of Religious Involvement Over a 32-Year Period: An Age–Period–Cohort Analysis of 80 Countries. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, Vol. 46., No. 8., 979–995.

Idler, E. L. – Kasl, S. V. – Hays, J. C. (2001): Patterns of Religious Practice and Belief in the Last Year of Life. *Journal of Gerontology*, Vol. 56B, No. 6., S326–S334

Inglehart, R. – Welzel, C. (2005): *Modernization, cultural change, and democracy*: The human development sequence. Cambridge: Cambridge University Press.

Keister, L. A. (2011): Religion and Attainment. *Sociological Focus*, Vol. 44., No. 4.,

Kelley, J. – De Graaf, N.D. (1997): National context, parental socialization, and religious belief: Results from 15 nations. *American Sociological Review*, Vol. 62., 639–659.

Laplante, B. (2016): A matter of norms: Family background, religion, and generational change in the diffusion of first union breakdown among French-speaking Quebecers. *Demographic Research*, Vol. 35., Art. 27., 783–812.

Moscato, A. – Mezuk, B. (2014): Losing Faith and Finding Religion: Religiosity over the life course and substance use and abuse. *Drug Alcohol Depend.* No. 136: 127–134.

Patel, N. A. – Lilley, D. Marwell, G. (2013): Family Life Cycle Revisited: Age and Life Course Effects on Church Attendance at “Conventional” and Middle Age. *Journal of Religion & Society*, Vol. 15.

Rosta, G. (2007): A magyarországi vallási változás életkori aspektusai. In: Hegedűs, R., Révay, E. eds.: *Úton... Tanulmányok Tomka Miklós tiszteletére*. Szeged: Szegedi Tudományegyetem, 297–309.

Stolzenberg, R. M. – Blair-Loy, M. – Waite, L. J. (1995): Religious Participation in Early Adulthood: Age and Family Life Cycle Effects on Church Membership. *American Sociological Review*, Vol. 60., No. 1., 84–103.

Uecker, J. E. - Regnerus, M. D. – Vaaler, M. L. (2007): Losing My Religion: The Social Sources of Religious Decline in Early Adulthood. *Social Forces*, Vol. 85., No. 4., 1667–1692.

Voas, D. (2009): The rise and fall of fuzzy fidelity in Europe. *European Sociological Review*, Vol. 25., No. 2., 155–168.

Voas, D. (2015a): Religious involvement over the life course: problems of measurement and classification. *Longitudinal and Life Course Studies*, Vol. 6., No. 2., 212–227.

Voas, D. (2015b): *The mysteries of religion and the lifecourse*. Centre for Longitudinal Studies Working Paper 2015/1 (January 2015). London: Institute of Education, University College London.

Voas, D. – Crockett, A. (2005): Religion in Britain: neither believing nor belonging. *Sociology*, Vol. 39., 11–28.

Voas, D. – Doebler, S. (2011): Secularization in Europe: Religious Change Between and Within Birth Cohorts. *Religion and Society in Central and Eastern Europe*, Vol. 4., No. 1., 39–62.

Wilhelm, M. O. – Rooney, P. M. – Tempel, E. R. (2007): Changes in Religious Giving Reflect Changes in Involvement: Age and Cohort Effects in Religious Giving, Secular Giving, and Attendance. *Journal for the Scientific Study of Religion*, Vol. 46., No. 2., 217–232.

Wink, P. – Dillon, M. (2002): Spiritual Development Across the Adult Life Course: Findings From a Longitudinal Study. *Journal of Adult Development*, Vol. 9., No. 1., 79–94.

KÖSZÖNJÜK A FIGYELMET!

HÁMORI ÁDÁM (OH) – LUXNÉ PREHODA ANNA (PPKE)

A kutatás a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Hivatal támogatásával, az NKFI Alapból támogatott K 119679 nyilvántartási számú, „Vallási változás Magyarországon” című kutatási projekt keretében valósul meg.

adamhamori@gmail.com

anna.prehoda@gmail.com

PÁZMÁNY PÉTER
KATOLIKUS EGYETEM

NEMZETI KUTATÁSI, FEJLESZTÉSI
ÉS INNOVÁCIÓS HIVATAL

AZ INNOVÁCIÓ LENDÜLETE

AZ NKFI ALAPBÓL
MEGVALÓSULÓ
PROGRAM